

M. YESARİ ve ÇULLUK'TAN TÜRKÇE SÖZLÜK İÇİN KATKILAR

Nevzat Gözaydın

■ Yirminci yüzyılda Türk diline hizmet eden yazarlar arasında adı geçen Mahmut Yesari (1895-1945) önceleri mizah yazıları ve tiyatro eleştirileriyle tanındıktan sonra romanları ve hikâyeleri ile ünlenmiştir. *Çoban Yıldızı* başlığını taşıyan romanı 1925 yılında yayımlanmış, arkadan yirmiye yakın romanı 1940'lara kadar yayın dünyasına sunulmuştur. Daha sonraki yıllarda ilgi hayli azalmış, romanlarının baskıları bulunmaz olmuştur. Özellikle toplum sorunlarına, insan ilişkilerine, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki gelişmelere ışık tutan eserleriyle dikkatleri üzerinde toplamıştır. İkinci romanı *Çulluk* ilk kez 1927 yılında yayımlanmış, yeni harflerle baskısı ancak 2019 yılında yapılabilmektedir. Eseri yeni harflere çeviren ve o döneme ait birçok sözü dipnotlarla açıklayarak baskıya hazırlayan M. Sabri Koz, böylece önemli bir işe emek verip eserin okuyuculara ulaşmasını sağlamıştır.

Çulluk, İstanbul'daki bir tütün fabrikası işçilerinin hayatına, ilişkin gözlemler ve açıklamalarla edebiyatımızda ilk kez işçi ve kadın sorunlarını dile getiren bir roman olarak üzerinde durulmaya değer bir kitap olmayı başarmıştır. Ayrıca roman kahramanı Murat Çavuş ile tütün işçisi yoksul Münevver arasındaki aşkın yer yer vurgulanması, Murat Çavuş'un köyüne döndükten sonraki hayatı içinde köydeki gelişmeler, tütün kaçakçılığı, gelenekler ile köylülerin davranış ve yorumları, köyle ilgili ilk romanlardan biri olma özelliğini *Çulluk*'a kazandırmıştır. Edebiyat tarihimizde bu özelliği ile ilk ışıklardan birisinin *Çulluk* olması, benim de dikkatimi çekmiştir.

Bu ilginç romanı dikkatle okuyup taradım. Her eserde yaptığım gibi, söz varlığımıza katkısı olabilecek kelime, deyim ve ibareleri alfabetik sıraladım. Yazarın o dönem Türkçesini yansıtan diline ve yazımına hiç dokunmadan aynen verdim. Gösterdiğim her madde başı ile iç

maddelerin romanda geçtiği sayfaların da numarasını yay ayrıç içinde verdim.

ağız dil verme-: Sözlüğümüz için uygun bir örnek bulunamamış: “Sorma oğlum, ağız dil vermeden yatıyor; iki elim böğrümde kaldı.” (s. 91) Burada geçen (iki eli böğründe kalmak) iç maddesi *TS*’de var ama örneksiz geçilmiş, orada da gösterilebilir.

ağzı kalaysız ol-: Sözlüğümüzde yer almayan bu deymi *argo* kısaltmasıyla verip anlamı için ‘ağzına geleni söylemek, uluorta konuşmak’ yazabiliriz: “Hâlet’in ağzı kalaysız biraz... Sır tutacağa benzemiyor.” (s. 55)

alaca bulaca: Sözlüğümüz herhangi bir açıklama yapmadan doğrudan (alacalı bulacalı) maddesine göndermiş ve iki anlam eklemiş. Bunların her ikisi de (boya/reng) ile ilgili, oysa yazarımızın örneğinde görüldüğü gibi, üçüncü bir anlam eklenebilir: “Kör bir idare kandiliyle alaca bulaca aydınlanan toprak avludan geçip sağda üç ayak merdivenle çıkılan bir kapıdan girdiler.” (s. 362) Bu örneğe göre ‘yarı karanlık, zar zor’ anlamlarını gönderme yapmadan madde başına yazabiliriz.

alakalan-: Sözlüğümüzdeki dördüncü anlama uygun düşen bir örnek: “Ah Sofya, sen de alakalandın mı, nedir? Bu herife arka çıkar durursun.” (s. 44)

aralarında bir mesele geç-: “Sorduğumun bir sebebi var, o da durup dururken senin yolunu kesmez ya... Elbette aranızda bir mesele geçmiştir.” (s. 205) Sözlüğümüzde bulunmayan bu deyim anlamı için ‘önceden aralarında sorun olmak, birbirlerinden şikâyetçi olmak’ yazılabilir,

arsız arsız gül-: Bu ikileme *TS* içinde var ama fiille olan biçimi bulunmuyor. “Hayri, arsız arsız gülen yapışkan bir arkadaştan yakasını güç kurtarmıştı.” (s. 295) ‘Utanmaksızın, yılışarak gülmek’ anlamını yazabiliriz.

betellenme: Sözlüğümüzde yoktur. Anlamı ‘karşı gelme, diklenmedir’: “Şoförün kafa tutup betellenmesi, içerideki müşteriyle mutlaka alakadar olmalıydı.” (s. 148)

biriyle vazgeçtisi ol-: “Fikrini açıkça söyle. Kendini onlarla bir tutma. Benim anladığıma göre onlarla bir vazgeçtiniz var.” (s. 191) Sözlüğümüzde yer almayan bu deyim anlamı ‘eskiden yaşanmış olan, ortak ve kötü bir olay bulunmak’tır.

boğmak: Örneksiz geçilmiş: “Her teke vurulmaz, yaşı onu geçmeli... Boynuzunun boğmaklarını say, yaşını anlarsın.” (s. 18)

boğaz boğaza kavga et-: Sözlüğümüzde yer almıyor: “Sırasına göre küfürle, yumrukla, boğaz boğaza kavga ederek senelerce bıçkınlıktan sonra ağır, uslu bir efendi olmaya karar vermişti.” (s. 163) Anlamı ‘alt alta, üst üste, boğazına sarılarak dalaşmak’ olup sözlüğümüzde bulunmamaktadır. Sözlüğümüzde madde başı olan ve örnek cümlesi bulunmayan (bıçkınlık) için de örnek cümle olabilir.

bolahenk: Bu madde başını da sözlüğümüzde bulamıyoruz. ‘Sohbeti tatlı, konuşkan’ anlamındadır: “Böyle adamlar ya hakikaten geveze, zevzek olurlar, sarhoşluklarını da ayıklıklarını da çekemem... Yahut da böyle bolahenk görünüp insana sokularak arkadan vurmak isterler.” (s. 134-135)

boru: Sözlüğümüzde verilen anlamlar bu örneğe uymuyor: “Dışarıdan tramvayların çanları, otomobillerin boruları, nal, tekerlek sesleri merkezin kalın taş duvarlı odalarını dolduruyordu.” (s. 209) Yeni anlamı ‘korna’ olarak eklenmelidir.

ciğergâh ol-: ‘Yüreği parçalanmak, içi yanmak’ anlamındaki bu ibare sözlüğümüzde bulunmuyor: “Ama ne ağlama, ne çığlık... Canlar dayanacak gibi değil... İnan olsun ciğergâh oldum.” (s. 36)

çiğlik ol-: ‘Hoş olmamak, yersiz davranmak’ anlamına gelen bu madde içi *TS*’de yer almıyor: “Evvelden bilmiş olsaydı, hiç eve gelmezdi. Tekrar çıkıp, gitmek de anladığını anlatmış kadar çiğlik olacaktı.” (s. 168)

daz: Sözlüğümüz anlam vermeden (dazlak) maddesine göndermiş. Orada da (başında saçı olmayan) açıklamasından sonra (daz) verilmiş, Oysa önce bu madde başında ‘kel, dazlak’ yazılmalı, örnekle belirtilmelidir: “Arkaları dönük, biri sarı saçlı, biri daz kafalı iki misafiri şekillerinden olsun tanımak müşkül-dü.” (s. 188)

dilenci keşkülü: Sözlüğümüz (dilenci çanağı) almış, oysa önce bunun verilmesi gerekir, çünkü (keşkül) daha eski bir sözdür. Dervişlerin ve dilencilerin gezerek sadaka topladıkları tas, kap, çanaktır. Örneği de bulunamamıştır: “Halet mahsus işittirmek istiyordu; bağıra bağıra, ‘dilenci keşkülünden de dilenenlerle çoktur bile...’” (s. 127)

dizinin dibinde otur-: “O vaziyette senelerce evde, anasının dizinin dibinde bir çocuk usluluğuyla oturması garip denilebilecek bir hasletti.” (s. 162) Sözlüğümüzde bulunmayan bu deyimini anlamı ‘(birinin) yanından hiç ayrılmamak, sürekli birlikte yaşamak’tır.

dünyanın kaç bucak olduğunu öğren-: ‘Hayatın her türlü iyi ve kötü yönlerini tanımak, büyük tecrübe sahibi olmak’ anlamına gelen bu ibare *TS* içinde yer almıyor: “Sağlığında rahmetlinin kadrini, kıymetini bilememiştim. O, gözlerini kapayınca dünyanın kaç bucak olduğunu öğrendim...” (s. 39)

dünyayı dar getir-: “Belki de tanıdıktır ama kendisini saklıyor, kim olduğunu bir öğrensem, dünyayı dar getiririm ona, ya...” (s. 96) Sözlüğümüzde bulunmayan bu deyim anlamı ‘büyük sıkıntılara sokmak, hayatını zindana çevirmek’ olarak yazılabilir.

enîn: Arapça kökenli bu kelimeye sözlüğümüzde yer verilmemiş. Anlamı ‘inleme’dir: “Annesinin şikâyeti, ıstırabı, enîni, Münevver’ in zaten sabahtan beri gerile gerile yorulmuş, harap sinirlerini cımbızlıyordu.” (s. 41) Burada geçen

(cimbızlamak) için sözlüğümüzde üç anlam gösterilmiş, ama bu mecaz anlam yok. Dördüncü anlamı ‘ince ince sızlatmak, acı vermek’ yazılabilir.

(bir yerden) ekmek çık-: “Onlar buradan ekmek çıkmayacağını anlayınca benim yalnız başıma dolaştığım yerlerde gözükeceklerdir. O zaman kozumuzu pay ederiz.” (s. 98) Bu ibarenin anlamı ‘bir fayda elde etmek, çıkar sağlamak’ olup sözlüğümüzde yer almamaktadır.

gözünde para olma-: ‘Paraya, maddi güce hiç önem vermemek’ anlamına gelen bu ibareyi de sözlüğümüzde bulamıyoruz: “Bana dedi ki, İrfan Bey çok hovardadır, hiç gözünde para yoktur.” (s. 155)

her tığdan çorap ör-: Bu ilginç deyim de sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamı ‘her işi kolayca yapmak, zorluk çekmeden sorunu çözmek’ olarak verebiliriz: “Bu iş, bizim karının yiyeceği halt değil... Eline yüzüne bulaştırır. Baldızımı gönderirim. O, her tığdan çorap örmesini bilir.” (s. 338)

hesabı as-: “Borç takıp hesabı asacak müşteriyi anlıyor, sırasına göre de polise haber verebiliyordu.” (s. 152) ‘Hesap ödemeden kaçmak, borcunu uzun süre ödememek’ anlamına gelen bu deyim sözlüğümüzde bulunmuyor.

homur homur homurdan-: “Ananın homur homur homurdanmalarının farkında değil miyim sanki? Biz, adamın ciğerindekileri okuruz.” (s. 48) Sözlüğümüzde bu ikileme sade olarak yer almış ve bir masa başı örnekle geçilmiş. Fiille olan biçimi bulunmuyor. Anlamı ‘surat asıp söylenerek, asık yüzle karşılık vermek’ olabilir.

hovardalık: Örnek bulunamamış, verelim: “Çapkınlığın, hovardalığın her cinsini, her çeşidini yapmış, görmüş geçirmiş fakat hiçbir yerde bir vaka çıkarmamış, kirlenmemiştii...” (s. 157)

ince ince hesap sor-: Sözlüğümüzde ne bu ikileme var ne de fiille olan biçimi... “Burada ince ince hesap sormazlar... Eksik yaz, fazla yaz, hiç aldırmazlar.” (s. 155) Anlamı ‘çok detaylara inerek araştırmak’ yazılabilir.

insan hesabına kat-: “Onu bir gün bile insan hesabına katıp da söz söylememiş, arkadaşlık etmemiştir.” (s. 317) Sözlüğümüzde bulunmayan bu ibarenin anlamı ‘insan olarak değer vermemek, adam yerine koymak’tır.

ipini çek-: Sözlüğümüzdeki anlamı (birini ölçülü davranmaya zorlamak) şeklinde verilmiş. Ancak yazarımızın örneğinde farklı bir anlam var: “Bu fabrikaya gelene kadar kaç fabrikanın, kaç deponun ipini çekmiş. Yakında buradan da pasaportu alır.” (s. 29) Bu örneğe göre anlam olarak önce ‘idam etmek, asmak’ ve sonra da mecaz anlamıyla ‘ilişkiyi bitirmek, ayrılmak’ yazılabilir.

irkile irkile ağla-: Sözlüğümüz bu ikilemeye ve fiille olan biçimine yer vermemiş: “Anne, çocuk irkile irkile ağlıyor. Karnından sancılandı galiba.” (s. 36) Anlamı ‘sarsılarak, titreyerek ağlamak’ olarak verilebilir. TS içindeki (irkilmek) madde başına da beşinci bir anlamı mecaz olarak alabiliriz, ‘hafifçe sallanmak, sarsılmak’ yazabiliriz.

ismiyle cismiyle: Sadece örneği eksik kalmış: “Ben de size ismiyle cismiyle anlatın demiyorum. Lüzum gördüğünüz yerleri kapalı geçin.” (s. 192)

kağ: Sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamı ‘dağ yamacı’dır. İkinci bir anlamı da ‘vadi içindeki yeşil bölge’dir: “Su başlarında, dere kenarlarında yüksek, yalçın kağlar vardır.” (s. 12)

kalbini sık-: “İçi içine sığmıyordu. Konuşmak, anlatmak, kalbini sıkın endişelerden bir an evvel kurtulmak istiyordu.” (s. 61) Sözlüğümüzde bulunmayan bu deyimın anlamı ‘üzüntü vermek, içini daraltmak, sıkıntı içine sokmak’ olarak yazılabilir.

kalıbına sığma-: Sözlüğümüzde bulunmayan bu deyimın anlamı ‘bulunduğu yerden dışarı taşmak, dizginlenememek’ şeklinde yazılabilir: “Kalıbına sığmayıp da taşan zehirlerin gözlerden yaş, dudaklardan ah olarak nasıl yana yana çıktığını biliyordu.” (s. 367)

karmen: Bir ruj markası olan bu isim,-aynı (jilet), (selpak) gibi - genel kullanımında ‘kırmızı’ anlamındadır: “Gözlerinden ılık ılık sızan yaşlar, kuruyarak yanaklarını germiş, karmeni silinmiş dudakları da takallüs etmişti.” (s. 145)

katilane: “Bu, Münevver için en son, en katilane darbeydi; titrek elleriyle masaya tutunarak kalktı.” (s. 31) Anlamı ‘katilcesine, öldürücü’ olup sözlüğümüzde yer almamaktadır.

kefalet rapten: Bir hukuk terimi olan bu ibare sözlüğümüzde bulunmuyor: “Bir çivi, bir bıçak getir, batacağı, saplanacağı yeri santimetreyle ölçerek sana kefalet rapten tahliye mi, üç ay mı, bir sene mi, bütün cezalarını sırayla sayayım.” (s. 184) Anlamı ‘mahkemenin takdir ettiği tutarı vezneye yatırdıktan sonra sanığı serbest bırakmak’tır.

keskin: Bu sıfatın sekiz anlamı sözlüğümüzde bulunuyor ancak, yazarımızın örneğinde görüldüğü gibi, ‘kesin olarak, katiyetle, tam anlamıyla’ anlamı verilmemiştir: “Ben, bu yollarda kanunu, nizamı, yılanmış, değme avukatlardan daha keskin bilirim.” (s. 184)

kırmacılık: Örneği bulunamamış, verelim: “Sekiz yaşındaki kardeşini İshak Efendi alıp kırmacılığa götürmeseydi, çok gün aç yatacaktık.” (s. 42)

kopay: “Kopaylardan biri ince ince aksırıyordu, sahibi merakla hayvanı çağırırdı.” (s. 9) Sözlüğümüzde yoktur. ‘Koku alması güçlü olan bir tür av köpeği’ anlamındadır.

kör kurşun: “Kör kurşun, müflis sarraflar gibidir, alacaklıya, verecekliliye bakmaz, vuracak enayi arar.” (s. 180) örneğiyle maddeyi tamamlayalım,

kudur kudur kudur-: ‘Aşırı derecede sinirlenmek, öfkelenmek’ anlamında olup sözlüğümüzde bulunmamaktadır: “İstedikleri bu zaten. Kızdırdık diye sevinirler. Aldırmazsan kudur kudur kudururlar.” (s. 32)

kulaklı: Sözlüğümüzde üçüncü anlama uygun düşen bir örnek: “Gözüm kararmıştı, kulaklıyı bir kınından çıkardığımı, bir de zula ettiğimi biliyorum, o kadar...” (s. 216)

laubalilik takın-: “Onun haysiyetine, izzetinefsine dokunmamak için bir kardeş laubaliliği takınmıştı.” (s. 126) Sözlüğümüzde yer almayan bu ibarenin anlamı ‘teklifsizce, samimi olarak görünmek’ biçiminde yazılabilir.

lakayıt lakayıt: Sözlüğümüzde bu ikileme yoktur. ‘Lakayıt biçiminde, lakayıt-ça’ anlamına gelmektedir: “Sevincini belli etmemek için ağır ağır kalktı; lakayıt lakayıt omuz silkerek hesabı gördü.” (s. 156)

manduka: “Bildircin da rastgeledir. Bir elinde manduka, sürt yere, vur çalıllara.” (s. 10) ‘Bildircin avına çıkıldığında, saklanan bildircinleri havalandırabilmek için kullanılan sopa, kalın değnek’ anlamında olup sözlüğümüzde bulunmamaktadır.

mefsedet: ‘Kötülük, fitne, fesat’ anlamına gelen bu Arapça kökenli söz TS içinde yer almıyor: “Onun cehaletine rağmen, hilekârlıkta, mefsedetteki inceliğine hayretten kendini alamıyordu.” (s. 333)

mehib: “Hoca, rüzgârların çam ormanında çıkardıkları mehib uğultuyu dinledi.” (s. 8) Anlamı ‘ulu, ürktücü, büyük.’ olan bu Arapça söz de sözlüğümüzde yer almıyor; hâlbuki aynı kökten gelen (mehabet) ile (mehabetli) madde başı olarak bulunuyor.

merhameten: “Polislerin merhameten uzattıkları iskemleye çöktü, sesini çıkarmıyor, eğlenirler diye inlemeye de korkuyordu.” (s. 201) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

muameleli: ‘İşlemi yapılmış, işlem görmüş’ anlamındaki bu söz TS içinde yoktur: “Bir taraftan muameleli evrakı iğneleyip düzeltiyor, bir taraftan da beyaz sakallı bir beye meram anlatmaya çalışıyordu.” (s. 207)

mühlik: Örnek cümle bulunamamış: “Hayri’nin düşüncesi onların planlarını hissetmemiş görünüp tam mühlik darbe ineceği zaman gafil avlamaktı.” (s. 152)

müteayyin: ‘Belirlenmiş, belli’ anlamındaki bu Arapça sözün örneği şudur: “Dimağında, ani belirip firar ediveren, yarı müteayyin, yarı müphem kararları fazla düşünmemek istiyordu.” (s. 45)

nefsaniyet: Örnek bulunamamış, yazalım: “Bu vaziyet pek hoşuma gitmiyor da değil... Adamın nefsaniyetini okşuyor.” (s. 72)

pamuk ipliğine bağlı ol-: “Bu gibi işlerde dostlukla düşmanlığın pamuk ipliği ile bağlı olduğunu herkesten iyi bilirdi.” (s. 321) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

pasaportu al-: ‘Kovulmak’ anlamına gelen bu söz *TS* içinde yok ama aynı anlama gelen (pasaportu eline vermek) bulunuyor, ancak onun da örneği bulunamamış. Örnek cümle için bk. **ipini çekmek**.

sakaflı: “Çamların gölgeleri.... beyaz karlar üzerinde; kâh yıkık sakaflı, kırık sütunlu bir mabet harabesinin hayali canlanıyor, kâh istalagmit mağaralarını hatırlatıyordu.” ‘Çatılı’ anlamına gelen bu sözü *TS*’de bulamıyoruz. Burada o dönemin kullandığı biçimde ‘dikit’ sözü karşılığının başında (i) ile yazıldığını görüyoruz.

sallana sallana: Bu ikileme sözlüğümüzde yoktur. Anlamı ‘sallanarak’tır: “Münevver’in bir hasta mecalsizliğiyle sallana sallana uzaklaşan hayali, gözlerinin önünden daha kaybolmamıştı.” (s. 65)

sarartma: Halk dilinde ‘sıtma’ olan bu söz sözlüğümüzde yer almıyor: “Durup durup iç çekiyorsun. Yüzünün rengi de uçtu. Sarartma oldun oğul...” (s. 339) Sözlüğümüzde 3. anlam olarak eklenmelidir.

sırıkla-: *Argo* kısaltmasıyla madde başı olacak bu sözün anlamı ‘çalmak, yürütmek’tir: “Her işçi bir paket sıırıklasa, fabrika satışı yarıya düşer.” (s. 182)

sol tarafından kalk-: Bu madde içinin iki anlamı sözlüğümüzde var, ama hiçbir örnek bulunamamış. Bu örnek ilk anlama uygundur: “Artık cevap veremeyeceğim. Bugün yine nemrutluğun üzerinde... Yine sol tarafından kalkmışsın.” (s. 135)

suretâ: Sözlüğümüzdeki birinci anlama uygun örnek: “Bin tuzaktan atlamış tecrübeli bir tilki maharetiyle suretâ lakayıt, sakın, masaların arasından yürüyordu.” (s. 178) İkinci anlam için de şu örneği alabiliriz: “İçin için dış bileyen ahbaplar, arkadaşlar, suretâ acır, esef eder görünerek, her şeyi bire bin katarak söylemeyecekler miydi?” (s. 158)

şaşmakın: “Aman ben geç kalkıp fabrikaya yetişmemeye razıyım, tek sabah sabah ananın şaşmakın suratını görmeyeyim.” (s. 48) Sözlüğümüzde bulunmayan bu kelimenin anlamı dip notta (soğuk, sinirli) olarak verilmiştir.

tahrirli: *TS* içinde bulunmayan bu sözün anlamı ‘gözün renkli bölümünde farklı renklerden olan çizgiler’dir: “Orada bir genç doktor vardır, ama görmelisiniz, hilal gibi kaşlar... Kadında güç bulunur bir parmak kirpikler... Tahrirli ela gözler.” (s. 125)

tasımına getir-: Sözlüğümüzde yer almıyor bu ibare...: “Karı kısmını tabur içine sal, vallah tasımına getirir, adamın gözünden sürmeyi çalar bu...” (s. 338) Sözlüğümüzde *argo* kısaltmasıyla alacağımız bu sözün anlamı ‘çaresini, yolunu bulmak’tır,

telatin: Örneksiz geçilmiş, yazalım: “Kimimiz dolak sarmıştı, kimimiz ayaklarına çarık, telatin çizme geçirmişti.” (s. 7-8)

ter-bıyık: ‘Bıyığı yeni yeni çıkmaya başlayan (genç)’ anlamında olup sözlüğümüzde yer almamaktadır: “Efendilik nasibimizde yokmuş. Daha ter-bıyıkken dişli azıllılardan biri oluvermişim.” (s. 69)

tıynetli: “Kavgaya, gürültüye yüzü olmayan, daima arkada, gölgede çalışan miskin ruhlu, köpek tıynetli insanların olduğu belliydi” (s. 187) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

titreşe titreşe: ‘Titreşerek’ anlamındaki bu ikileme sözlüğümüzde bulunmuyor. “Komşu evlerin, sokak fenerlerinin donuk parıltıları birer birer, titreşe titreşe beliriyorlardı.” (s. 33-34)

tüylen-: Sözcüğümüzdeki ikinci anlama uygun örnek şudur: “Ben de, birçokları gibi azar, tüylenir, köşe başlarını tutar, adam döverdim!” (s. 72)

vakti saatine uyma-: “Hayri, şen, geveze idi, Lâkin onun da vakti saatine uymaz, sebepsiz kızar, ters cevaplar verirdi.” (154) *TS* içinde yer almayan bu deyim anlamına ‘ne yapacağı, nasıl davranacağı belli olmamak’ yazılabilir.

yalan at-: Örneksiz geçilmiş: “Seni insan hesabına katmıyor ki... Geçen hafta da yalan atmıştı; bu, kaçınıcı baştan savma...” (s. 39)

yekrenk: ‘Tek renk’, mecaz olarak da ‘monoton, silik’ anlamına gelen bu söze örnek şudur: “Köyün yekrenk ıssızlığı, kasveti kalbini bir burgu gibi deliyor, deliyordu.” (s. 294)

yüreği temiz: Sözlüğümüzde bulunmayan bu sıfatın anlamı ‘iyi niyetli, kötülük düşünmeyen, saf’ olarak yazılabilir: “Murat Efendi oğlum, gördün mü insan çocuğu... İşte yüreği temiz insanlar böyledir, yaptıkları iyilikleri yanlarında söyletmek istemezler.” (s. 363-364)

yüreğine ezinti çök-: “Haylidir böyle heyecanlardan uzak yaşamıştı. Vakit vakit tüyleri ürperiyor, yüreğine ezintiler çöküyordu.” (s. 184) Bu deyim anlamı ‘için için üzülme, dertlenme’ olabilir.

yüksekten at-: Örnek bulunamamış, yazalım: “Bunu söyleyebilmek için oradaki vaziyetten kendi lehlerine emin olmak lazımdı, yoksa bu kadar yüksekte atmak, zannolunduğundan çok güçtü.” (s. 159)

zor zora: ‘Zoraki, zorlukla’ anlamına gelen bu ibare sözlüğümüzde yer almıyor: “Onun fikri sorulmuyor, danışılmıyor, terbiye, görenek, âdet diye âtiye mâziyi zor zora perçinlemeye yarayan paslı çiviler onun da kalbine, ruhuna vurup çakılmak isteniyordu.” (s. 342)

Taranan Kaynak

Mahmut Yesari, *Çulluk*, 2. baskı, çevrim yazı ve dipnotlar: M. Sabri Koz, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2019, 411 s.